

บทที่ 3

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก

เพื่อให้มองเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ผู้วิจัยจึงขอเสนอตัวอย่างสังคมไทลื้อ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างจากไทลื้อในสิบสองปันนาที่กล่าวมาแล้ว ในการเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมบางประการของชาวไทลื้อในครั้งนี้ได้เลือกหมู่บ้านในการศึกษาคือ บ้านทุ่งมอก ตำบลบ้านม่วง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ในส่วนต่อไปนี้จะเสนอภาพรวมโดยทั่วไปของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก ดังนี้

สภาพภูมิศาสตร์

บ้านทุ่งมอก ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ต.บ้านม่วง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของที่ว่าการอำเภอเชียงม่วน มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1091 (พะเยา-น่าน) ตัดผ่าน บ้านทุ่งมอกอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงม่วน 6 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดพะเยา เป็นระยะทางประมาณ 117 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบบริเวณเชิงเขา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำยม มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อ	บ้านบ่อตอง หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านม่วง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา
ทิศใต้	ติดต่อ	บ้านม่วง หมู่ที่ 1 และบ้านป่าแหมเหนือ หมู่ 8 ตำบลบ้านม่วง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

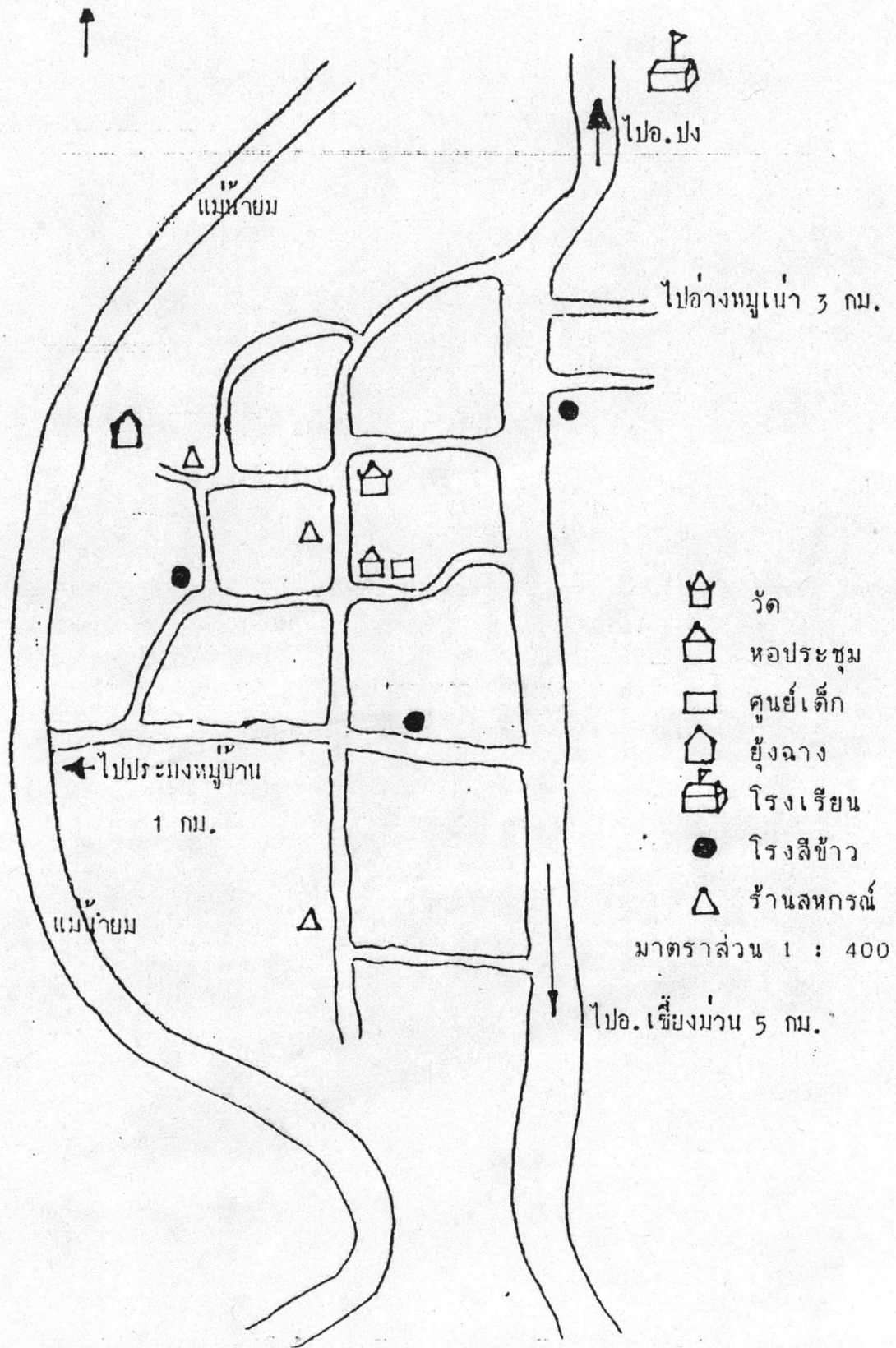
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านหลายทุ่ง หมู่ 6 ตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านราษฎร์พัฒนา หมู่ 8 ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ประวัติความเป็นมา

บ้านทุ่งมอก ราษฎรเป็นชาวไทลื้อ โดยบรรพบุรุษอพยพมาจาก แคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีน มีพระยาคำอู่ตาลเป็นผู้นำอพยพมาจากเมืองลำ เมืองพง โดยมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ก่อน ต่อมามีคนมากขึ้นจึงพาครอบครัวอพยพมาอยู่ที่บ้านทุ่งมอก ครั้งแรกมีประมาณ 4-5 ครอบครัว และมีคนอพยพตามมาเรื่อย ๆ จากเมืองงาว จากบ้านห้วยหลวง จากเมืองเทิง หรือจากเมืองแพร่ และเมื่อมาอยู่ร่วมกันมากจนกระทั่งที่ทำกิน ไม่เพียงพอ บ้างก็อพยพครอบครัวต่อไปที่เมืองเชียงคำ ฉะนั้นจึงปรากฏว่ามี ชาวไทลื้อกระจายอยู่ทั่วไป ตามบริเวณที่กล่าวมาแล้ว (สัมภาษณ์เจ้าอธิการ สลายยนต์ อธิราชปัญญา วันที่ 31 ธันวาคม 2534)

แต่เดิมหมู่บ้านนี้ชื่อ "บ้านทุ่งอะม็อก" อะม็อกเป็นโลหะชนิดหนึ่ง บ้างว่าชาวไทลื้อเรียกปืนว่าอะม็อก โดยพบอะม็อกตกอยู่กลางทุ่งห่างจาก หมู่บ้านไปทางใต้ เมื่อชาวบ้านไปทำนาพบเข้าบริเวณนั้นเป็นหนองน้ำด้วย จึง เรียกกันว่าทุ่งอะม็อกตั้งแต่นั้นมา แต่ต่อมาร่อนเหลือเพียง "ทุ่งมอก" และ เรียกกันมาจนทุกวันนี้ (สัมภาษณ์พ่ออ้อยจันทร์ เถระ อายุ 71 ปี วันที่ 22 กรกฎาคม 2534)

เมื่อมาตั้งหมู่บ้านแรก ๆ จะอุดมสมบูรณ์ด้วยต้นไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง และสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ เก้ง กวาง ฯลฯ เมื่อปี พ.ศ. 2496 บ้านทุ่งมอกได้มาอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย และเมื่อ วันที่ 28 สิงหาคม 2520 ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดพะเยา "บ้านทุ่งมอก" จึงมาขึ้นอยู่กับเขตการปกครองอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา

แผนที่ 3 แสดงหมู่บ้านในอำเภอเชียงม่วน

การคมนาคม

บ้านทุ่งมอก สามารถติดต่อกับชุมชนข้างเคียงได้โดยทางรถยนต์
จำนวน 3 เส้นทาง คือ

1. ติดต่อกับจังหวัดพะเยา ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1090
(เชียงม่วน-พะเยา) ระยะทาง 117 กิโลเมตร
2. ติดต่อกับจังหวัดน่าน ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1091
(พะเยา-น่าน) ระยะทาง 67 กิโลเมตร
3. ติดต่อกับจังหวัดแพร่ ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1120
(เชียงม่วน-แพร่) ระยะทาง 104 กิโลเมตร

จำนวนประชากร

บ้านทุ่งมอกมีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,356 คน แยกเป็น
ประชากรชาย 676 คน ประชากรหญิง 680 คน มีจำนวนครัวเรือน 259
หลังคาเรือน จำนวนครัวเรือนที่เป็นเกษตรกร 251 หลังคาเรือน (จาก
บรรยายสรุป อพป. บ้านทุ่งมอก วันที่ 23 สิงหาคม 2534)

สถาบันครอบครัวของชาวไทลื้อ บ้านทุ่งมอก

ลักษณะครอบครัวของชาวไทลื้อ บ้านทุ่งมอกจะเป็นครอบครัวขยาย
แบบชั่วคราว คือเมื่อลูกสาวแต่งงาน และนำลูกเขยเข้ามาอยู่ที่บ้าน จนกระทั่ง
มีลูก 1 คน หรือลูกสาวคนต่อไปของบ้านแต่งงาน คู่แต่งงานคู่แรกจะย้ายออก
ไปปลูกเรือนใหม่ ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านพ่อแม่ของฝ่ายหญิง หรือเมื่อคู่
แต่งงานมีความพร้อมก็สามารถแยกเรือนลงไปได้ ลักษณะครอบครัวก็จะกลายเป็น
ครอบครัวเดี่ยว จนกระทั่งมีคู่แต่งงานใหม่ เข้ามาอยู่กับพ่อแม่ และสุดท้าย
ส่วนมากคู่แต่งงานที่หลังซึ่งมักเป็นลูกสาวคนสุดท้ายจะเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ต่อไป

การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวจนกระทั่งนำไปสู่การแต่งงานนั้น จะ
มีทั้งในรูปแบบหนุ่มสาวเป็นคนบ้านเดียวกัน ซึ่งจะพบปะกันเสมอเมื่อทำงาน
ในท้องนาด้วยกัน การไปทำบุญที่วัด การเที่ยวชมหรสพที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน และ
การมาเที่ยวเยี่ยมคำคิน หากหนุ่มสาวเป็นคนต่างบ้าน โอกาสในการพบกัน

ส่วนใหญ่ในงานมหรสพหรือออกไปทำงานนอกหมู่บ้านของตน เมื่อชอบพอรักใคร่กันจึงบอกกล่าวให้พ่อแม่ไปลู่ขอ โดยฝ่ายชายให้ผู้อาวุโลเป็นผู้ลู่ขอเจรจา และนัดหมายฝ่ายหญิง เมื่อกำหนดฤกษ์ยามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิงจะไปขอผู้ชาย (เจ้าบ่าว) มาทำพิธีแต่งงานที่บ้านโดยนำดอกไม้ รูปเทียน และเงินอีกเล็กน้อยติดตัวไปเป็น "ค่าน้ำนม อมข้าวม่า" ที่แม่ฝ่ายชายเลี้ยงดูมาและนำเจ้าบ่าวไปจัดพิธีแต่งงานที่บ้านเจ้าสาว เมื่อไปถึงญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะลู่ขอเจ้าสาวอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง และให้ผู้เฒ่าผู้แก่ผูกข้อมือและอวยพรให้คู่บ่าวสาว ในอดีตที่ผ่านมา การแต่งกายของเจ้าบ่าวจะใส่กางเกงแบบลื้อ คือ กางเกง 3 ตुक (ตะเข็บ) (คล้ายกางเกงขาก๊วยแต่สั้นแค่นำ) ใส่เสื้อหม้อฮ่อมและสพายดาบด้วย ส่วนเจ้าสาวจะแต่งชุดลื้อ คือ ใส่เสื้อปักชั้นลื้อ และไม่มีการเรียกสินสอด หากเจ้าบ่าวเจ้าสาวเป็นคนบ้านเดียวกัน หากอยู่คนละบ้านจะเรียกเพียงเล็กน้อย การจัดงานเลี้ยงไม่ใหญ่โต เลี้ยงเฉพาะญาติ และเพื่อนสนิทเท่านั้น

เรือนของชาวไทลื้อแต่เดิมไม่ได้คั้นห้องนอน จะนอนเรียงกันไปตามลำดับอาวุโล โดยใช้มุ้งสีดำกัน พ่อแม่จะนอนด้านในสุดกับลูกสาวที่ยังไม่แต่งงาน โดยลูกเขยจะนอนด้านนอกสุด แต่ปัจจุบันมีการคั้นห้องนอนเรียบร้อย เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานจะส่งเข้าห้องหอที่เตรียมไว้ และภายในบ้านจะไม่มีเตาไฟอยู่กลางบ้านอีกต่อไป ซึ่งแต่เดิมการทำเตาไฟจะต้องให้สล่า (ช่าง) ทำให้เท่านั้น ภายในบริเวณรั้วบ้านจะประกอบด้วยยั้งข้าว ซึ่งเป็นที่เก็บข้าวเปลือก และด้านนอกจะเก็บอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง กระเทียม หรือหอม เป็นต้น ถัดออกไปจะเป็นคอกวัว คอกควาย เล้าไก่ และคอกหมู ภายในบริเวณรั้วบ้านเดียวกัน หรือบ้านใกล้เคียงส่วนใหญ่จะเป็นลูกชายลูกสาวที่แยกเรือนออกไป หรือญาติพี่น้อง

อาหาร

ชาวไทลื้อจะรับประทานข้าวเหนียวทั้ง 3 มื้อ เป็นอาหารหลัก (อาจมีทานก้วยเตี่ยวบ้างแต่ส่วนน้อย) ยามเช้าตรู่ของแต่ละวันจะนั่งข้าวสำหรับรับประทานในวันนั้นให้เสร็จ เมื่อข้าวสุกแล้วจะเทลงบนกาดไม้ แล้ว

ใช้มือกับพายที่ทำด้วยไม้คลุกเคล้าเพื่อระบายความร้อน และทำให้ข้าวมีความนุ่มเสมอกัน หลังจากนั้นนำข้าวบรรจุลงในภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ "กล่องข้าว" หรือ "แอ็บข้าว" อาหารเช่น ต้ม แกง ถั่ว (ผัด) น้ำพริก ลาบ เนื้อ ลาบปลา แกงอ่อน เนื้อปิ้งหรือทอดอย่างเดียวกับข้าวเหนียว วิธีการทำอาหารลักษณะพิเศษถือเป็นเนื้อเปรี้ยว (แฮม) โดยสับให้ละเอียดกินอย่างดิบ เก็บไว้ 3-4 วัน ก็รับประทานได้รสของเนื้อจะเปรี้ยวและยังสดอยู่ มีการทำน้ำปูโดยนำไปปิ้งแคะเปลือกและสิ่งสกปรกส่งไป หลังจากนั้นทำให้ละเอียดใส่เครื่องปรุงร่ง นำไปเคี่ยวให้น้ำปูออกไปเหลือแต่เนื้อชั้น ๆ คล้ายกะปิและอาหารหมักดอง เช่น ผักดอง หรือหน่อไม้ดอง (หน่อโอ) เป็นต้น

สถาบันการปกครองของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก

บ้านทุ่งมอกเป็นหมู่ที่ 5 ของตำบลบ้านม่วง อ. เชียงม่วน จ. พะเยา จัดการปกครองตามพระราชบัญญัติจัดตั้งหมู่บ้าน อปป. โดยมีคณะกรรมการกลางหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ บริหารงาน ได้แก่ คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา กรรมการฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม กรรมการฝ่ายการปกครอง กรรมการฝ่ายสาธารณสุข กรรมการฝ่ายป้องกัน กรรมการฝ่ายการคลัง และกรรมการฝ่ายสวัสดิการและสังคม ประธานกรรมการกลางหมู่บ้าน อปป. คือผู้ใหญ่บ้านบ้านทุ่งมอก เป็นประธานโดยตำแหน่ง และภายในหมู่บ้านยังมีการแบ่งเขตการปกครองตนเองออกเป็นเขตย่อย ๆ อีก 10 เขต โดยแต่ละเขตจะมีหัวหน้าเขตทั้งชายและหญิง และรองหัวหน้าเขตทั้งชายและหญิง ทั้งหัวหน้าเขตและรองหัวหน้าเขต จะมีการผลัดเปลี่ยนกัน โดยอยู่ในตำแหน่งคนละ 1 ปี การแบ่งเขตออกไปนี้จะยึดตามบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน และรวมเป็นเขตเดียวกัน แต่ละเขตจะสร้างศาลาไว้ 1 หลัง เพื่อมาประชุมร่วมกัน การแบ่งออกเป็นเขตย่อย ๆ ในหมู่บ้านนี้ ทำให้สะดวกและชาวบ้านมีความสามัคคีกันมากขึ้นในการร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งก่อนหน้านั้นไม่เป็นเช่นนั้น เหตุผลที่มีความสามัคคีกันมากขึ้นเนื่องจากแบ่งย่อยออกไปแล้ว คือ ให้ชาวบ้านในละแวกเดียวกันควบคุมกันเอง เมื่อถึงเวลาต้องร่วมงาน หรือหน้าที่ประจำของเขต เวียนมาถึง อีกทั้งการผลัดเปลี่ยนกันเป็นหัวหน้าเขต ทำให้ผู้อื่นต้องให้ความ

ร่วมมือเพราะเกรงว่าเมื่อถึงตนเองเป็นหัวหน้า จะไม่มีใครให้ความร่วมมือ
เหตุผลอีกชั้นหนึ่งคือ บุคคลที่ไม่ยอมมาร่วมกิจกรรมเมื่อถึงเวลาที่จะได้รับ
สวัสดิการ เช่น บัตรสงเคราะห์ บุคคลผู้นั้นก็จะไม่ได้รับ

การแบ่งออกเป็นเขตค่อย ๆ นี้ เริ่มมาประมาณ 3-4 ปีที่แล้ว สมัย
ผู้ใหญ่บ้านก่อนคนปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นผลดีต่อหมู่บ้าน โดยได้ไปดูงาน
จังหวัดแถวภาคอีสานที่จัดกันเป็นคุ่มจึงนำมาปฏิบัติดังกล่าว

นอกจากผู้นำที่เป็นทางการที่ชาวบ้านให้ความเคารพแล้ว ยังมีผู้อาวุโส
ของหมู่บ้าน เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ที่เคยบวชเรียน หรือผู้ที่มีหน้าที่ประกอบศาสนกิจ
ประจำวัดจะได้รับความเคารพจากชาวบ้านโดยทั่วไป จะเห็นได้จากการให้
คำปรึกษาในกิจการที่สำคัญของวัดและเป็นผู้นำในกิจกรรมนั้น เช่น การจัด
สร้างกำแพงวัด การทำพิธีสงเคราะห์บ้าน หรือผู้ปัดเป่าทุกข์ภัยให้แก่คนใน
สังคม

สถาบันเศรษฐกิจของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก

จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมดภายในบ้านทุ่งมอก คือ 259 หลังคาเรือน
จำนวนครัวเรือนที่เป็นเกษตรกร 251 หลังคาเรือน มีเพียง 8 ครัวเรือน
เท่านั้นที่ประกอบอาชีพอย่างอื่น จึงกล่าวได้ว่า อาชีพหลักของชาวไทลื้อบ้าน
ทุ่งมอก คือ เกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ และปลูกไม้ผล
โดยแยกพื้นที่สำหรับการเกษตร ดังนี้

ตารางที่ 1 พื้นที่ทำการเกษตรของบ้านทุ่งมอก

พื้นที่ทำการเกษตร	ไร่	หมายเหตุ
พื้นที่ทำนา	1,218	อ่างเก็บน้ำ ลำห้วย
พื้นที่ทำไร่	3,100	
พื้นที่ไม้ผล	2,600	
พื้นที่พืชผัก	150	
พื้นที่อื่น ๆ	63	
รวม	7,131	

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ได้รับน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง 150 ไร่ และเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งน้ำของหมู่บ้าน คือ อยุ่ติตริมแม่น้ำยม และประมงหนองน้ำรัต

อุปกรณ์สำหรับการทำการเกษตรในหมู่บ้าน มีเครื่องสูบน้ำ 72 เครื่อง รถไถเดินตาม 90 คัน สัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านจำแนกได้ คือ วัว 1,000 ตัว ควาย 150 ตัว หมู 200 ตัว เป็ดและไก่ 2,500 ตัว และเกวียนภายในหมู่บ้านทั้งหมด 200 เล่ม เครื่องพ่นยาเคมี 150 เครื่อง

การทำนานั้น จะปลูกข้าวไว้กินเสียส่วนใหญ่ ยกเว้นว่าเก็บไว้พอกินตลอดปี จึงแบ่งขายโดยเก็บพันธุ์ข้าวที่จะปลูกปีต่อไปไว้ ชาวไทลื้อบริภาคข้าวเหนียว ทำนาได้ปีละ 1 ครั้ง ยังคงมีการลงแขกในการทำนาอยู่เช่นเดิม เรียกว่า "เอาแอง" เมื่อมีผู้มาช่วยตนตกกล้าดำนาหรือเกี่ยวข้าว ตนเองก็จะกลับไปใช้แรงงานคืนแก่ผู้มาช่วยนั้น มีการเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาช่วยงานด้วย นอกจากต้องทำงานแข่งกับเวลามาก ๆ ไม่มีผู้มาช่วยงานจึงจะจ้างแรงงานในอัตราวันละ 40-50 บาท จะเลี้ยงอาหารหรือไม่ตามแต่ตกลง ส่วนใหญ่จะ

เป็นแรงงานจากหมู่บ้านใกล้เคียง เนื่องจากภายในบ้านทุ่งมอกจะมีที่ดินเป็นของตนเอง จะมีอาชีพรับจ้างเพียง 4-5 ครัวเรือนเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อต้องการแรงงานจึงไปจ้างหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไม่มีที่ดินของตนเองและมีอาชีพรับจ้าง

การทำสวน ได้แก่ การปลูกยาสูบ และการปลูกถั่วทั้งถั่วลิสง หรือถั่วเขียว ถั่วเหลือง ตามราคาท้องตลาดว่ามีพืชชนิดไหนมีราคาสูง จะปลูกพืชชนิดนั้น แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกยาสูบ เนื่องจากได้ผลกำไรคุ้มค่าแม้ว่าจะเหนื่อย โดยการรับต้นกล้ายาสูบโรงบ่มใบยาสูบนำมาปลูก และเก็บใบยาสูบส่งเป็นระยะ ๆ ช่วงเวลาที่ต้นยาสูบกำลังเจริญเติบโต มีการใส่ปุ๋ยตลอดเวลา ซึ่งปุ๋ยจะรับมาจากโรงบ่มใบยาเช่นกัน ฉะนั้นรับต้นกล้า หรือปุ๋ยจากโรงบ่มใบยาจะต้องขายยาสูบให้แก่โรงบ่มนั้น และมีการหักหนี้กันไปเลย

การทำไร่ ได้แก่ การทำไร่ข้าวโพด ซึ่งเป็นข้าวโพดซึ่งต้องส่งขายให้ตลาดเพราะเป็นข้าวโพดที่นำมาทำเป็นอาหารสัตว์ โดยการปลูกข้าวโพดจะปลูกบริเวณริมฝั่งแม่น้ำยม ปืหนึ่งที่ปลูกได้ 2 ครั้ง คือ ข้าวโพดฝน (อาศัยน้ำฝนในการเติบโต) และข้าวโพดเหมย (อาศัยน้ำค้างในการเติบโต)

การปลูกไม้ผล ในบริเวณบ้านทุ่งมอก ภาวะเศรษฐกิจค่อนข้างดี เนื่องจากมีสวนผลไม้เป็นจำนวนมากพอสมควร โดยสวนผลไม้จะอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม ฝั่งตรงข้ามของหมู่บ้านได้แก่ สวนลำไย ส่วนลิ้นจี่ สวนมะม่วง และส้มโอ โดยจะมีพ่อค้าคนกลางมาติดต่อซื้อถึงหมู่บ้านในลักษณะเหมาสวน และจะมีการใส่มัดจำไว้เพื่อปิดต่อไปเลยทีเดียว

แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกผล นอกจากอาศัยแหล่งน้ำฝนตามธรรมชาติแล้ว ภายในหมู่บ้านยังมีแหล่งน้ำที่เอื้อประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมอีก 2 แห่งคือ ประมงหนองน้ำวัด และอ่างห้วยหมู่น้ำ

ประมงหนองน้ำวัด

กลุ่มผู้ใช้น้ำประมงหนองน้ำวัด มีนายบุญมา บ้านสระ เป็นประธาน และมีกรรมการอีก 10 คนดูแล มีพื้นที่รวมทั้งหมด 38 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน และอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมประมง โดยเริ่มแรกกรมประมงนำลูกปลามาปล่อยให้ชาวบ้าน ชาวบ้านจึงได้ตั้งกลุ่มและจ้างคนเฝ้าเพื่อไม่ให้

มีคนมาขโมยปลา แต่ละเดือนจะมีการนำอาหารไปให้ปลา ประเภทมูลวัว มูลควาย ไบพืช หรือแกลบ ปีหนึ่งจะอนุญาตให้จับปลา 1 ครั้ง ประมาณเดือน เมษายน ก่อนวันสงกรานต์เล็กน้อย เพื่อนำอาหารไปทำบุญ บุคคลใดที่จะจับปลาจะต้องเสียเงินโดยคิดจากอุปกรณ์ชิ้นละ 30 บาท แต่ห้ามนำอวนหรือแหไปหนองน้ำลัดนี้แต่เดิมเป็นทางเดินของแม่น้ำยม เมื่อแม่น้ำยมเปลี่ยนทางเดิน จึงกลายเป็นแอ่งน้ำ กรมประมงจึงนำปลามาปล่อย เมื่อถึงวันจับปลาจะมีกฎปฏิบัติร่วมกันคือ ห้ามใครลงจับปลาก่อนกำหนด 9 ชั่วโมง ต้องซื้อบัตรผ่านเข้าไป โดยรอบหนองน้ำจะกั้นด้วยเชือกฟาง 2 ชั้น ถ้าใครก้าวข้ามฟางทักกันไว้จะต้องเสียค่าปรับ 500 บาท มีนายอำเภอมาเป็นประธานเปิด ใครจะจับปลาบริเวณไหนจะไปยื่นเตรียมจุดที่นั้นเมื่อได้เวลากรุลงพร้อมกัน ปี 2532 ได้เงินเข้าหมู่บ้านจากการจับปลา สามหมื่นกว่าบาท แต่ปีต่อมาปลามีจำนวนลดลงมาก โดยผู้ที่เสียเงินไปจับปลา ได้ปลากันคนละไม่กี่ตัวนั้น ทางหมู่บ้านจึงอนุโลมให้ลงจับได้อีกครั้งหนึ่ง

อ่างห้วยหมู่น้ำ

อ่างห้วยหมู่น้ำอยู่ในความดูแลของกรมพัฒนาชุมชน เน้นทางด้าน การเกษตร มีพื้นที่ 25 ไร่ มีประธานและกรรมการดูแล และมีการปล่อยให้จับปลาเช่นกัน ปีที่ผ่านมาได้เงินจากการจับปลา หมื่นกว่าบาท เมื่อถึงเวลาจับปลาจะตั้งกรรมการเพิ่มในการดูแลอีกประมาณ 50 คน คอยยืนดูแลแต่ละจุด ห้ามคนหนึ่งนำอุปกรณ์ไปเกินกว่า 1 ชิ้น มิฉะนั้นต้องถูกปรับ 500 บาท อ่างห้วยหมู่น้ำใช้น้ำในการปลูกสับ สวนผักกาด และทำสวนมะเขือเทศ

ตารางที่ 2 กิจกรรมทางเศรษฐกิจประจำปี

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เก็บข้าวโพดหมอย
กุมภาพันธ์	-
มีนาคม	-
เมษายน	ปลุกข้าวโพดฝน จับปลาจากประมง หนองน้ำวัด
พฤษภาคม	ปลุกข้าวโพด
มิถุนายน	ตกกล้า เตรียมปลุกข้าว
กรกฎาคม	ปลุกยาฝน เก็บข้าวโพดฝน ปลุกข้าว
สิงหาคม	ปลุกข้าวโพดหมอย เก็บข้าวโพดฝน
กันยายน	ปลุกข้าวโพดหมอย
ตุลาคม	เก็บใบยาฝน ปลุกยาหมอย ปลุกมะเขือเทศ ผักกาด
พฤศจิกายน	เก็บใบยาฝน ปลุกยาหมอย เกี่ยวข้าว ปลุกถั่วเหลือง
ธันวาคม	เก็บข้าวโพดหมอย เกี่ยวข้าว ปลุกถั่วเหลือง

ที่มา : สัมภาษณ์ นายบุญมา บ้านสระ อายุ 36 ปี

นายดี สร้างสาน อายุ 48 ปี

วันที่ 31 กรกฎาคม 2534

สถาบันการศึกษาและสาธารณสุขของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก

การศึกษาของชาวบ้านทุ่งมอกก็เช่นเดียวกับชาวชนบทไทยโดยทั่วไป จะมีเด็กชายเท่านั้นที่พ่อแม่จะนำไปฝากเรียนหนังสือกับพระที่วัด ฉะนั้นจึงมีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่รู้หนังสือ จนกระทั่งมีการตั้งโรงเรียนขึ้นภายในวัดทุ่งมอก โดยให้พระเป็นครูช่วยสอน และย้ายโรงเรียนจากบริเวณวัด ออกไปสร้างใหม่ บริเวณติดถนนด้านนอกหมู่บ้าน และทำการสอนมาจนปัจจุบันนี้

ประวัติโรงเรียนบ้านทุ่งมอก

โรงเรียนนี้เดิมชื่อโรงเรียนบ้านทุ่งมอก (ราษฎร์สามัคคี) เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2488 เปิดสอนระดับชั้น ป.1 ถึง ป.4 โดยมี นายดี เร่งเร็ว เป็นครูใหญ่คนแรก ที่ดินของโรงเรียนได้รับบริจาคจาก นายสม ช้างสาร และซื้อเพิ่มเติมโดยการบริจาคจากคณะครูและราษฎร โรงเรียนบ้านทุ่งมอก มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	จรดทุ่งนา
ทิศใต้	จรดทุ่งนาและหมู่บ้าน
ทิศตะวันออก	จรดทุ่งนา
ทิศตะวันตก	จรดถนนสายเชียงใหม่-พะเยา

ปี พ.ศ. 2505 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียน แบบ ป.1 ข. ขนาด 4 ห้องเรียน จำนวน 1 หลัง และได้รับงบประมาณสร้างบ้านพักครู 1 หลัง และได้รับอาคารเรียนหลังเก่ามาสร้างห้องสมุดของโรงเรียน 1 หลัง ขณะนี้ใช้เป็นสถานที่เก็บวัสดุของโรงเรียน และในปีเดียวกันนี้ราษฎรได้บริจาคเงินซื้อที่ดินทางทิศเหนือเพิ่มให้อีก 1 ไร่เศษ

ปี พ.ศ. 2513 เปิดทำการสอนถึงชั้น ป.7 โดยราษฎรได้ร่วมกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวให้ 2 หลัง

ปี พ.ศ. 2521 ใ้งบประมาณสร้างอาคารเรียน แบบ ป.1 ก. ดึกขนาด 4 ห้องเรียน 1 หลัง และราษฎรได้บริจาคทรัพย์สร้างรั้วถาวรด้วย ลังกะสิรอบทั้ง 4 ด้าน

ปี พ.ศ. 2522 ได้รับงบประมาณสร้างส้วม ขนาด 5 ที่นั่ง
จำนวน 1 หลัง

ปี พ.ศ. 2523 ราษฎรได้บริจาคทรัพย์ซื้อที่ดินขยายสนามจำนวน
4 ไร่เศษ

ปี พ.ศ. 2524 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียน แบบ
พย-01 ขนาด 4 ห้องเรียน จำนวน 1 หลัง และโรงฝึกงานแบบ พย 05
จำนวน 1 หลัง

ปี พ.ศ. 2525 ราษฎรได้บริจาคเงินซื้อที่ดินขยายสนามออกไปอีก
1 ไร่ 22 ตารางวา ราษฎรได้บริจาคเงินสมทบกับทางราชการสร้างถังเก็บ
น้ำฝน จำนวน 4 ถัง

ปี พ.ศ. 2526 คณะกรรมการศึกษา ได้ร่วมกันสร้างเป้าบอล
1 แห่ง นายสันติ อุ่นตาล พร้อมญาติได้สร้างศาลาไทยขึ้นและมอบให้ทาง
โรงเรียน จำนวน 1 หลัง และในปีเดียวกันนี้ ราษฎร หมู่ 5 หมู่ 9 ได้มอบ
โต๊ะอาหารกลางวันให้โรงเรียน จำนวน 22 ชุด

ปี พ.ศ. 2527 ญาติพี่น้องของพ่อคำจั่ง อุ่นตาล ได้สร้างเรือน
ทรงไทยเพื่อใช้เป็นบ้านพักรับรองในพื้นที่ของโรงเรียน จำนวน 1 หลัง

พ.ศ. 2528 ญาติพี่น้องของพ่อสม ช้างสาร ได้สร้างศาลาในพื้นที่
ของโรงเรียน จำนวน 1 หลัง และในปีนี้ทางโรงเรียนได้รับงบประมาณให้
ดำเนินการจัดโครงการ กศ.พช. โดยได้รับงบประมาณจากทางราชการ
เป็นเงิน 50,000 บาท

ปี พ.ศ. 2529 ราษฎรหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 9 พร้อมทั้งคณะครูได้
ร่วมกันบริจาคทรัพย์ซื้อที่ดินเพื่อใช้ในการเกษตรของโรงเรียน เนื้อที่ 2 ไร่
เศษ และได้ทำการล้อมรั้วให้เป็นสัดส่วน นอกจากนั้นยังได้ร่วมกันสร้าง
อาคารชั่วคราวขึ้นอีก 1 หลัง เนื่องจากอาคารเรียนไม่เพียงพอ เนื่องจาก
ทางกลุ่มโรงเรียนฝั่งยมได้ยืมห้องเรียนเป็นที่ตั้งสำนักงานกลุ่ม

ปี พ.ศ. 2532 ทางโรงเรียนได้รับงบประมาณในการสร้าง ส้วม
4 ที่นั่ง จำนวน 1 หลัง เป็นเงิน 60,000 บาท

และในปัจจุบันโรงเรียนบ้านทุ่งมอก มีครู 14 คน รวมทั้งครูที่มาช่วยราชการ 1 คน ในจำนวนนี้ได้ไปช่วยราชการสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ 1 คน ไปทำหน้าที่หัวหน้าสำนักงานกลุ่มและวิชาการกลุ่มโรงเรียนฝึ่งยม 2 คน จำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 168 คน แยกเป็นชาย 77 คน หญิง 91 คน นายสมาน ทองเอก ทำหน้าที่อาจารย์ใหญ่

ทุกวันศุกร์เด็ก ๆ ในโรงเรียนที่เป็นลูกหลานชาวไทลื้อจะแต่งกายด้วยชุดไทลื้อ คือ เสื้อปัก และซิ่นลื้อ แต่ไม่ต้องโพกหัว ผ้าซิ่นที่เด็กใส่อาจจะตัดเป็นแบบกระโปรงนักเรียน หรือนุ่งแบบผ้าซิ่นก็ได้ ส่วนเสื้อหากไม่ใช่เสื้อปักก็ใส่เสื้อหม้อฮ่อมแทนได้ สำหรับเด็กที่มาจากหมู่บ้านใกล้เคียงไม่จำเป็นต้องแต่งก็ได้ ส่วนใหญ่เด็กจะพยายามเลียนแบบกัน และแต่งกายด้วยชุดลื้อประมาณ 70-80 %

การสาธารณสุข

เนื่องจากบ้านทุ่งมอกอยู่ไม่ห่างจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ คือ ห่างกันประมาณ 3 กิโลเมตรเท่านั้น เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขนาดใหญ่คนหาสาหัสมักจะไปรักษาที่โรงพยาบาลประจำอำเภอ แต่เมื่อมีอาการหนักจึงจะไปรักษาที่โรงพยาบาลประจำจังหวัดน่าน ซึ่งห่างจากหมู่บ้าน 58 กิโลเมตร หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัดแพร่ ซึ่งห่างออกไป 104 กิโลเมตร เนื่องจากชาวบ้านมีความมั่นใจในอุปกรณ์การแพทย์มากกว่า สำหรับอาการไข้หวัดเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือปวดหัว ปวดท้อง ปวดตามข้อ จะซื้อยาที่มีขายในร้านขายของชำมารับประทานเอง เมื่ออาการไม่ทุเลาจึงจะไปพบแพทย์

การรักษาด้วยการใช้สมุนไพร ไม่ปรากฏว่าพบในหมู่บ้าน นอกจากการนำสมุนไพรมาต้มให้ผู้ที่คลอตลูกใหม่ดื่มกัน นอกจากนี้การรักษาตามความเชื่อ เช่น การสังเคราะห์ การเลี้ยงผี หรือการทานข้าวคูปิยังมียอยู่ การรักษาด้วยยาสมุนไพรจะปรากฏอยู่ในตำรายาเท่านั้น ซึ่งในอดีตมีปฏิบัติส่วนปัจจุบันไม่นิยม เนื่องจากซื้อสมุนไพรหรือพืชที่จะนำมาปรุงยานั้นหายาก บางครั้งไม่มีใครรู้จัก และเสียเวลาไม่สะดวกเช่นยาจากโรงพยาบาล

สถาบันศาสนาและความเชื่อของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก

ชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอกนับถือศาสนาพุทธ และยังมีความเชื่อในเรื่องผีปะปนอยู่บ้าง แต่ในหมู่บ้านยังมีวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทุกคน

วัดทุ่งมอก

วัดทุ่งมอกเป็นวัดเก่าแก่อายุมากกว่า 100 ปี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายที่ดินวัดมี 1 ไร่ 2 งาน อาณาเขตทิศเหนือประมาณ 25 วาจรตถนน ทิศใต้ประมาณ 20 วาจรตที่ดินเอกชน ทิศตะวันออกประมาณ 27 วาจรตถนน ทิศตะวันตกประมาณ 27 วาจรตถนน อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย วิหาร และกุฏิสงฆ์

วัดสร้างเมื่อ พ.ศ. 2403 มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม ระหว่าง พ.ศ. 2403-2534 คือ

พ.ศ. 2403-2434	พระอธิการคำจันทร์ (ครูบาจันทร์)
พ.ศ. 2434-2474	พระอธิการเสนา
พ.ศ. 2474-2484	พระอธิการคำจันทร์
พ.ศ. 2488-2496	พระอธิการอินสวน
พ.ศ. 2496-2500	พระอธิการบุญเตียง
พ.ศ. 2500-2508	พระอธิการชุ่มพร
พ.ศ. 2508-2515	พระอธิการสมยศ
พ.ศ. 2515-2521	พระอธิการบุญมา
พ.ศ. 2521-2525	พระมานิตย์
พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน	พระสายยนต์ ธีรบุญโณ

รูปแบบและโครงสร้างของวัดแบบไทลื้อมีลักษณะพิเศษ แตกต่างจากวัดทั่วไปในล้านนา เช่น รูปทรงของหลังคาวิหาร ตำแหน่งทางเข้าออก และช่องลม ลวดลายการตกแต่ง

วิหาร ลักษณะของตัววิหาร เป็นทรงเตี้ยก่ออิฐดินเผา หลังคาเรือนเก็จ 2 ชั้น มุงด้วยไม้แป้นเก็จ โดยชั้นที่ 1 เป็นแบบปั้นหย้า ครอบตัววิหารทั้ง 4 ด้าน และชั้นที่ 2 ทรงแบบปราสาท ตัววิหารทึบก่ออิฐสอดด้วยปูนแบบ

โบราณ มีประตูไม้ให้คนเดินผ่านเข้าออก หน้าต่างด้านข้างไม้ใหญ่หนักพอให้แสงผ่านได้ แต่เดิมภายในวิหารมีพระพุทธรูปแกะด้วยไม้เป็นพระประธาน แต่ต่อมาปั้นพระประธานใหม่ทำด้วยปูน จนปัจจุบันมีผู้ถวายพระพุทธรูปที่ทำจากสำริด แต่บริเวณรอบแทนพระประธานก็ยังคงเรียงรายด้วยพระพุทธรูปไม้แกะสลักองค์เล็ก ๆ ซึ่งชาวบ้านอ้างว่านำมาจากสิบสองปันนา

แท่นธรรมาสัน ลักษณะคล้ายมณฑปหรือปราสาทรูปพานทอง โดยฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมมีสิบชั้นลดเล็ก ๆ สองชั้น ต่อจากนั้นเป็นรูปมัลลกลูกแก้วประดับกระจกชนิดอ่อนตัว สำหรับด้านหน้าเป็นช่องประตูและพาดบันไดขึ้นลง เวลาแสดงธรรมได้ (ศรีนุช วิไล, 2532 : 11-15)

วัดยังคงเป็นศูนย์กลางทางสังคม การเมือง และพิธีกรรมสำหรับชีวิตในหมู่บ้าน วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมสำคัญ ๆ ภายในหมู่บ้าน และเป็นสัญลักษณ์แห่งความภาคภูมิใจของหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องการให้วัดของตนเป็นวัดที่สวยงาม จึงได้ร่วมกันก่อสร้างกำแพงโอบวัดขึ้นใหม่ เนื่องจากของเดิมชำรุดเสียหายมาก และมีการฉลองกำแพงผ่านไปเมื่อวันที่ 9-11 เมษายน 2535 มีการรวมตัวกันทำความสะอาดบริเวณวัดเป็นประจำ มีการจัดตั้งมรรคทายกและกรรมกรวัด เพื่อทำหน้าที่ดูแลกิจการต่าง ๆ ของวัดร่วมกับพระสงฆ์ มีตำแหน่ง "หมื่นวัด" ทำหน้าที่ดูแลและจัดการทั่วไปเมื่อมีคนมาทำบุญที่วัด โดยหมื่นวัดจะได้รับข้าวเปลือกตอบแทนครัวเรือนละ 1 กระบุง นำมามอบให้หมื่นวัดเมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง โดยทุกเช้าชาวบ้านจะนำข้าวไปใส่บาตรพระเรียกว่า "ใส่ข้าวพระเจ้า"

ในปัจจุบันวัดทุ่งมอกมีพระภิกษุ 1 รูป และสามเณร 5 รูป ซึ่งเป็นลูกหลานโดยแท้ของชาวทุ่งมอก โดยพระภิกษุคือพระสายยนต์ ธีรบุญโญ อายุ 29 ปี ทำหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสวัด แต่พระภิกษุรูปนี้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เป็นประจำ ฉะนั้นจึงไม่มีเวลาอยู่วัดมากนัก ในการประกอบพิธีกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับชาวบ้าน เช่น การสงเคราะห์ หรือ ทานข้าวคูปี้ เป็นต้น แต่วันพระที่มีความสำคัญทางศาสนาก็จะอยู่ที่วัดเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีเด็กวัดอีก 2 คน ทำหน้าที่ปฏิบัติพระภิกษุและดูแลความสะอาด เป็นลูกชายของชนเผ่า

เข้า ซึ่งอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอเดียวกัน มาอาศัยเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านทุ่งมอก

ติดกันกับวัดทุ่งมอก คือ ห้องประชุมประจำหมู่บ้าน ซึ่งจัดเป็นศูนย์ข้อมูลของหมู่บ้านไปในตัว มีโปสเตอร์แสดงถึงพืชผลเกษตร การใช้จ่ายฆ่าแมลง ตลอดจนจนถึงการคุมกำเนิด ด้านหลังของห้องประชุม คือ ศูนย์พัฒนาเด็กประจำหมู่บ้าน มีผู้ดูแลเด็ก 2 คน รับเด็กอายุ 3-4 ขวบ จำนวน 30 คน

ด้านหน้าวัดคือที่ตั้งศูนย์สาธิตการตลาด ซึ่งเปิดขายสินค้าที่จำเป็นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ปากกา ไม้ขีด เป็นต้น โดยก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชนครั้งแรก 30,000 บาท โดยจะแบ่งผลกำไรให้สมาชิกทุกปีตามแต่จำนวนหุ้นที่สมาชิกซื้อไว้ มีการจัดตั้งกรรมการดูแลร้านค้าและเป็นที่ปรึกษา โดยจ้างเด็กชายของ 1 คน อัตราเงินเดือนเดือนละ 700 บาท

ดังที่กล่าวแล้วนอกจากพุทธศาสนาที่ชาวไทลื้อนับถือแล้ว ยังมีความเชื่อผีควบคู่ไปด้วย จะเห็นได้จาก ประเพณีหรือพิธีกรรมบางประการที่ยังคงปฏิบัติอยู่ในหมู่บ้าน ได้แก่

พิธีเข้ากรรม พิธีเข้ากรรมเป็นพิธีที่เก่าแก่ของชาวไทลื้อ เป็นการไหว้และเลี้ยงผี (ซึ่งชาวไทลื้อเรียกว่าเตวดา-เทวดา) ชาวไทลื้อในล้านนาแทบทุกแห่งจะกระทำพิธีเข้ากรรมเป็นประเพณี บางแห่งกระทำกันปีละครั้ง บางแห่งกระทำ 3 ปีครั้ง ส่วนรายละเอียดในพิธีกรรมอาจจะแตกต่างกันออกไป การฆ่าวัว ควาย หรือสัตว์ใหญ่สังเวย ก็เปลี่ยนเป็นฆ่าสัตว์เล็ก เช่น เป็ด ไก่ เช่นสังเวยแทน

ประเพณีตานธรรม เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวไทลื้อที่ต้องจัดพิธีขึ้นขึ้นทุกปีในเดือน 4 หรือเดือน 8 เป็นช่วงหลังสงกรานต์ที่ว่างจากการทำไร่ทำนา การตานธรรมเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้และธรรมโดยธรรมที่เตรียมไว้จะอ่านทั้งหมดถึง 3 วัน ทั้งกลางวัน กลางคืน

ขึ้นเฮินใหม่ (ขึ้นบ้านใหม่) การขึ้นบ้านใหม่ของชาวไทลื้อเป็นการปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ของตน โดยก่อนวันทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ตอนเย็นจะนิมนต์พระไปสวดมนต์เย็น ฟังพระเทศน์ธรรม พอวันรุ่งขึ้นก็จัดสิ่งของเครื่องใช้ใหม่ทั้งหมดให้ครบและจัดคนจำนวน 5-7 ไร่ด้วย ให้เป็นคนทำพิธี เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว จึงจะนำอุปกรณ์ของใช้ขึ้นบ้านได้

ขึ้นท้าวทั้งสี่

สิ่งหนึ่งจะขาดเสียมิได้ในการกระทำพิธีมงคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานมงคลต่าง ๆ จำเป็นจะต้องบอกกล่าวท่านท้าวทั้งสี่ ผู้เป็นใหญ่ และมีอำนาจบันดาลความสุข อุดมสมบูรณ์และป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ให้แก่เจ้าบ้านเจ้าเรือน ผู้เคารพบูชาให้มีสิริมงคล ความเป็นมาของท้าวทั้งสี่เป็นส่วนใหญ่ที่ฝังลึกลงในสายเลือดของคนไทยหลายภาค ภาคกลาง เรียกว่า จตุโลกบาล ซึ่งมีความเชื่อว่าอยู่ทั้งสี่ทิศของบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงกับโลกทรรศน์แบบเก่า เชื่อว่า ทุกทิศต่างก็มีเทพยดารักษาและประจำอยู่ตลอดคอยดูแลช่วยเหลือบุคคลซึ่งตั้งมั่นในคุณธรรมความดี

ในล้านนาท้าวทั้งสี่มีความลึกซึ้งไปกว่านั้น และต่อเนื่องกับการนับถือผีเจนนบ้าน เจนเมือง เพราะจะต้องทำพิธีบอกกล่าว ขอพรอารักษ์บ้าน หรือ เลื้อบ้าน ซึ่งชาวลื้อเรียกว่า "เลื้อบ้าน" ตำนานความเป็นมาเกี่ยวกับท้าวทั้งสี่ จะบอกว่าความคุ้มครองของอารักษ์บ้านคือคลุมถึงภายในเขตรั้วบ้านเท่านั้น แต่ท้าวทั้งสี่มีความหมายในทางศิริมงคลสูงกว่า คือคุ้มครองทั้งสี่ทิศ และภัยอันตรายทั้งปวงที่จะมีมาจากทิศต่าง ๆ ไม่กล้ากล้าร้ายเข้ามาในบ้านเรือน และยังคุ้มครองและให้ความสุขสมบูรณ์แก่ผู้ซึ่งสักการบูชา นอกจากนั้นแล้วยังมีเลื้อเมืองหรือพระอุปคุต ซึ่งเป็นเทพยดารักษาเมืองอยู่ทางทิศตะวันออกของเมือง เช่น วัดอุปคุตที่เชียงใหม่ ฯลฯ

รูปร่างของเลื้อวัดไทลื้อมีลักษณะแตกต่างกันตามความเชื่อ หรือโลกทรรศน์แบบไทลื้อว่าจะต้องตั้งอยู่ทิศตะวันออกของวัด และหันหน้าออกสี่ทิศ แต่ทิศใหญ่คือตะวันออก และทิศตะวันตก (สถาบันวิจัยสังคม, 2530 : 57)

สถาบันสังคมที่กล่าวมานี้ว่าเป็นสถาบันหลักที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ของตนต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันศาสนาและความเชื่อ ซึ่งจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านทุกคน หากว่ายังคงปฏิบัติตามประเพณีหรือความเชื่อเดิมอยู่มาก สังคมนั้นจะดำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้มาก และเกิดการเปลี่ยนแปลงน้อย ซึ่งบทต่อไป จะกล่าวถึงวัฒนธรรมบางประเพณีของชาวไทยลื้อ เพื่อให้เห็นภาพสังคมที่ชัดเจนขึ้น